

כתים או כותים בכתובת מערד?

מאת

אברהם י. ברור

באיגרות-פקודות מתל ערד מן השנים האחרונות שלפני חורבן בית ראשון קורא פרופ' י. אהרוני (ידיעות, ל, תשכ"ו, עמ' 33) את המלים "נתן לכתים יין" — "נתן לכתים יין". על קריאה זו הוא בונה את ההשערה, כי למלך יהודה היו שכירים יוונים, בדומה למלך מצרים. השערותיהם של חוקרי קדמוניות מתבדות לעתים קרובות על-ידי גילויים חדשים, אך זו שלפנינו כבר מופרכת מלכתחילה בעיני כל בקי בתנ"ך ובתולדות התקופה. ראשית-כול, אין לבנות השערה על מלה אחת. אין כל בטחון, שהמלה "לכתים" מציינת שם פרטי אתני, וייתכן, שהכוונה לבעלי-מלאכה או לממלאי תפקיד מסוים, והשורש אינו ידוע לנו. שנית, בתנ"ך או במקורות קדומים אחרים אין כל זכר לכתים בארץ-ישראל. שמונה פעמים נזכרים בתנ"ך כתיים, וכל פעם המדובר בעם רחוק, בקצה האופק הגיאוגרפי. לירמיהו הנביא, בן הדור שבו נכתבו האיגרות, איי כתיים הם קצה המערב, כשם שקדר הוא המזרח (ב, י). לפי אהרוני נמצאו שרידים יוניים מאותה התקופה בחוף ארץ-ישראל, אבל לא בפנים הארץ. ללא יסוד הוא מזהה כתיים עם יוונים *pars pro toto*, כי לפי פרשת העמים (בר' י, ד) כתיים בן (או בנים) של יון. והרי בתקופה שאנו דנים בו נזכרים יוונים ויוון בפי יחזקאל (כז, יג) ויואל (ד, ו), ומסתבר, כי בימים ההם ידעו בני יהודה להבחין יפה בין כתיים ויוונים. והעיקר, בתנ"ך ובמקורות אחרים אין כל רמז, כי למלכי יהודה וישראל מימות שלמה ואילך היו גדודי צבא שכירים. בפעם האחרונה מופיעים הכרתי והפלתי בטקס המלכת שלמה (מל"א א, לח, מד), ואחר-כך אינם נזכרים עוד. אמנם ידועים מקרים של שכירת מלכים וגדודיהם (מל"א טו, יח—כ) לפעולה צבאית מסוימת, אבל אין כל רמז להחזקת גדודים שכירים כבימי דויד.

למלכינו לא היה "לגיון-זרים" כמו למלכי מצרים. למצרים, בעלת תרבות בת אלפי שנים שהתנוונה, היה לב נשים (יש' יט, טז). ישראל, לעומת זה, התפתח לעם צבאי, שאחרי חורבן ממלכותו העמיד גדודים של חיילים שכירים לשירות אחרים. בימי דויד עדיין לא היו הטכניקה של הזיון ותכסיסי-הלחימה הישראלים באותה הרמה של עמי-התרבות השכנים, והיה הכרח לשכור קשתים וקלעים מאומנים. אולי צודק התרגום הארמי, המעתיק כרתי ופלתי בשמות אלה. ואם בימי שאול לא נמצא חרש-ברזל בגבול ישראל (שמ"א יג, יט), הרי כעבור שני דורות לא היה עוד צורך בזרים בצבא ישראל. הדעה שבני-ישראל פיגרו אחרי שכניהם גם בתקופת המלכים נתבדתה לא רק לגבי הארכיטקטורה ותעשיית הכלים, אלא גם לגבי הזיון. את הכלל הרומי *si vis pacem para bellum* כבר ידע עוזיהו המלך, שהכין כלי-מלחמה להגנה ולהתקפה כאחת (דה"ב כו). ליאשיהו המלך, שיצא להילחם בפרעה נכו, אל-נכון

כתיים או כותים בכתובת מערד?

היה צבא מזוין ומאורגן היטב, שהיה בכוחו לעמוד אף בפני השכירים היוונים והקארים שבצבא מצרים. ודאי לא הלך להתאבד במגידו.

לאור כל האמור תמוה, שאהרוני מייחס ליאשיהו שכירת חיילים "כתיים", שהם כביכול יוונים, וכל זה על יסוד מלה אחת באיגרת-פקודה לקצין בחיל-מצב בספר. אם נניח, שאמנם היו לאחד ממלכי יהודה שכירים יוונים, ודאי היו יקרים מדי כדי להעמידם בגבול המדבר, מול אדומים או שבטי-מדבר, שעה שפלישת אויבים חזקים איימה על שפלת החוף.

אך בעוד שאין יסוד להנחה, כי סמוך לשנת 600 לפסה"ג היו בארץ-ישראל כתיים, הרי מאז שנת 722 היו בה "כותים", שם כולל לבני הערים בבל, כותה, עוא, חמת וספרוים, שהושיבו מלכי אשור בשומרון במקום שבטי ישראל שהוגלו (מל"ב יז, כד—לא). אנשי העיר כותה או כות נזכרים בפסוק ל מיד אחרי אנשי בבל, והואיל ואי-אפשר היה לקרוא לזרים אלה בשם "בבלים", קראום היהודים "כותים". זרים קראו להם "שומרונים", ואילו היהודים, שלא הכירו בזכותם על שומרון, כינום "כותים", על שם ארץ מוצאם. בימי החורבן ישבו בשומרון, על-יד הכותים, גם בני-ישראל, ששמרו אמונים למקדש ה' שבירושלים (יר' מא, ה). מותר להניח, שגם בימים ההם היה השם "כותים" מקובל בפי יהודים וישראלים, אף-על-פי שעדות ספרותית לכך יש לנו רק מן המשנה.

כאשר בטל למעשה שלטון אשור בשומרון (630 לפסה"ג, בערך) הטיל עליה יאשיהו את מרותו, והכותים נכנעו לו במובן המדיני ובקבלת תורת משה (דה"ב לד, ו—ז). ייתכן, שהשתלבו בשירותי המלך ונשלחו לנגב, רחוק מבני עמם שבשומרון. ודאי לא מילאו תפקידים אחראיים, אלא עסקו בהובלת אספקה לחיל-המצב וכדומה, כמו עבדים כושים. למחנה ישראל לא נתקבלו, לא בימים ההם ולא בימי שיבת ציון. ייתכן שיחס ההלכה אליהם הוא קדום: "דרכי כותים פעמים כעובדי כוכבים, פעמים כישראל ורובו כישראל . . . אין מוכרין להם כלי זין ולא כל דבר שיש בו נזק לרבים" (מסכת כותים, הלכה א). אין להניח, שבערד היו חיילים כותים, אבל ייתכן, שהיו בה כותים שהוטלו עליהם תפקידים משניים, כגון הובלת מזון ומשקה. אין זו אלא השערה, אבל הקריאה "כותים" באיגרת לאלישיב מתקבלת יותר על הדעת מאשר "כתיים". כותים היו בארץ, כתיים לא היו.